

Bog anmeldelse.

Gustav Bang: Den danske Adels Forfald. Studier over de danske Adelsslægters Uddøen i det 16. og 17. Aarhundrede. Kbhvn. 1897.

Anmeldt af Prof. Harald Westergaard.

Det nye ved denne Bog er ikke, at et historisk Emne er blevet statistisk behandlet. Det er en bekendt Sag, at vore Historikere allerede i lang Tid have forstaaet at uddrage Slutninger af statistiske Data, og derved sikre deres Undersøgelser et bredt og fast Grundlag. Erslevs Doktorafhandling og Joh. Steenstrups Undersøgelser over Stednavne ere hver paa sin Maade talende Vidnesbyrd i den Henseende. Det nye er snarere, at der er en hel Del mere Statistik, end man er vant til. Medens man ved mange andre statistiske Undersøgelser ikke behøver at anvende andre Metoder og større Resignation med Hensyn til at drage Slutninger, end enhver Videnskabsmand, der gør Alvor af sit Studium, raader over, saa er det anderledes her. Opgaven har efter sin hele Natur stillet saa store Fordringer med Hensyn til statistisk Methode, at man ikke uden et dybere Indblik i Statistiken tør inlade sig derpaa, naar man vil undgaa Fejlslutninger.

Det maa nu ogsaa strax siges, at Forfatteren med en ærlig Vilje har sat sig ind i Statistikens Metoder og derved har faaet ualmindelig gode Forudsætninger for at tumle med et historisk-statistisk Arbejde over Adelens Udvikling. Kommer hertil et fleraarigt ihærdigt Studium af Adelens Personalhistorie, der har bragt ham i Besiddelse af et omfattende Stof til statistisk Bearbejdelse, og endelig en livlig Fantasi og en letløbende Pen, to gode Egenskaber for en Videnskabsmand, naar de holdes indenfor tilbørlige Grænser, saa maa det erkendes, at Udsigterne til et godt Udbytte af en saadan Undersøgelse ere meget gode.

Den Opgave, som Forfatteren har stillet sig, er af vidtrækkende Betydning. Han vil søge at vise, hvorledes en afsluttet Gruppe af Familier forholder sig gennem en Række af Slægtled; hvorledes den skydes til Side og forsvinder, naar Samfundet ikke længere har Brug for den, og hvilke Faktorer der medvirke ved denne gradvise Elimination. Det er klart, at en saadan Opgaves Løsning ikke blot har Interesse for Historikerne af Fag; den har den største Betydning for hele Studiet af Samfundets Udviklingslære. Den kan i høj Grad tjene til Belysning af Befolkningsspørgsmaalet, og det var ikke for intet, at Malthus for snart 100 Aar siden med Flid opsøgte de enkelte spredte Oplysninger af tilsvarende Art, som man dengang raadede over.

Der er maaske ikke noget Land, hvor der findes saa let tilgængeligt og vel sigtet Materiale til Løsning af denne Opgave som i Danmark; Jordbunden er i en ualmindelig Grad forberedt ved en Række

flittige og grundige Historikers Arbejder; Forfatteren nævner selv med Rette i sin Indledning flere ansete Navne. Ikke desto mindre maa det siges, at efter de Fordringer, man nu til Dags stiller til videnskabelig Statistik, da er denne Opgaves Løsning foreløbig ikke mulig, fordi den Baggrund mangler, paa hvilken man skal se alle de Billeder, der oprulles af Adels Historie. Statistiske Oplysninger om andre Stænder i hine Tider savnes næsten ganske, og man er derfor ude af Stand til at bedømme om de Forhold, der lægge sig for Dagen hos Adelen, ere særegne for den, eller om den delte Skæbne med den øvrige Befolkning. Man kan da ogsaa ved Læsning af Bogen se, hvorledes Forfatteren, medens han tumler med Materialet, efterhaanden tvinges til at opgive meget af, hvad han paa Forhaand havde haabet at bevise, saaledes at Bogen egentlig ender med at være noget andet, end der fra først af tilsigtedes. Selve Hovedspørgsmaalet, om den gamle danske Adel overhovedet var i Forfald, og om dette gav sig tilkende ved en Uddøen af Slægter, kommer til at staa som overordentlig tvivlsomt, og hvis Bogens Titel skulde svare til dens Resultater, burde den indskrænkes til at hedde noget som »Statistiske Studier over den danske Adel 1530 til 1679« og ikke mere. Man kunde i det hele taget have ønsket, at Forfatteren havde kunnet omarbejde hele Afhandlingen, og underkaste den iøvrigt livlige og behændige Fremstilling en skarp Selvkritik. Mange stærke superlativiske Udtryk vilde da sikkert være strøgne, og mange særlig fremhævede Resultater vilde være blevne henstillede som mere eller mindre usikre.

Men naar Forfatterens Forhold nu ikke have tilladt ham denne Udsættelse af hans Doktordisputats, maa det dog ogsaa erkendes, at der i Bogen baade findes en Del, som lover godt for Fremtiden, og meget, som kan fastslaas som sikre Resultater af blivende Værdi.

Der er en anerkendelsesværdig Bestræbelse hos Forfatteren efter at sigte Materialet efter dets Værdi. Han har delt sine biografiske Data i to Dele, de »sikre«, hvor Alder ved Død osv. er klart oplyst, og de »usikre«, hvor dette ikke er Tilfældet, hvor man f. Ex. maa opstille en Hypothese om Alderen ved Vielsen. Ligeledes søger han at finde højere og lavere Grænser for de Tal, det er af Betydning for ham at kende. Dette har selvfølgelig stor Interesse, især naar det bliver muligt at formindske Afstanden mellem de to Ydergrænser til et ganske lille Spillerum for Usikkerheden. Helt er det dog ikke lykkedes at faa saadanne Grænser fastslaaede, og der er her et Punkt, hvor en Omarbejdelse vilde have gjort stor Nytte. Medens Forfatteren ellers er Herre over Middelfejlsberegninger, har han ikke benyttet dem her; derved har han faaet Spillerummet mindre end det ellers vilde blive, og i selve Opstillingen af Maximums- og Minimumsgrænsen er der ofte noget vilkaarligt. En brugbar Maximumsgrænse (bortset fra, at der ingen Middelfejlsberegning er gjort) findes Pag. 89, hvor det oplyses, at i et Antal Familier, hvor mindst et Barn var død som lille, var Dødeligheden 49 pCt. af samtlige Fødte. Dette Tal vilde selvfølgelig formindskes noget, naar man hertil kunde lægge de Familier, der slet ikke mistede Børn i den spæde Alder. Mindre

vellykkede ere Maximums- og Minimumsberegningerne andet Steds i Bogen, f. Ex. Pag. 80—81, hvor der i Virkeligheden slet ikke foreligger noget Bevis. Det samme gælder Pag. 49—50, hvor de af de »sikre« og »usikre« Erfaringer tilsammen fremgaaede Tal betragtes som Maximum. At man Pag. 62—63 har Lov at opfatte Resultatet af de sikre plus Halvdelen af de usikre Erfaringer (derpaa gaar Beregningen jo omtrent ud) som noget nær svarende til det rette, er ligeledes tvivlsomt. Naar G. Bang Pag. 33 søger at finde Grænser for Antallet af Personer under Iagttagelse ved forskellige Tilnærmelsesberegninger, saa havde det ligget langt nærmere at foretage en direkte Optælling paa Grundlag af hans egne Seddelmateriale. At dømme efter Tallene Side 55—56 har der i Perioden 1630—79 (med et passende Tillæg for Alderen under 20 Aar) været gennemsnitlig noget over 500 af begge Køn, som hørte med til det sikre Materiale, og tager man de usikre Erfaringer med, naaer man vistnok op til halvottende hundrede Personer. Men man vilde kunne komme Sagen nærmere ved direkte Optælling for et bestemt Tidspunkt.

Alle disse Indvendinger hindre nu ikke, at der er naaet positive Resultater. Dette viser sig allerede ved første Spadestik. At Adelen er sluppet forholdsvis let fra Pestsygdommen, er efter det oplyste sandsynligt; men iøvrigt har der været andre stærkt virkende Dødsaarsager, som man nu til Dags skal lede længe efter. Af 1749 Dødsfald blandt Mænd faldt mindst 218 paa voldsomme Dødsfald (138 faldt i Krig, foruden de mange, som indirekte bleve Ofre for Krigene, 46 omkom ved Drab eller

Mord, 10 bleve henrettede, hvorimod man kun kender et eneste Selvmord). Ogsaa Fordelingen af Dødsfald efter Aarstiderne har Interesse; der synes her at være foregaaet en Forskydning, som iøvrigt kan spores ved blot at gaa et Par Menneskealdere tilbage i Tiden, og som maaske staar i Forbindelse med de store Forandringer, Landets Opdyrkning har fremkaldt. Endelig kan nævnes den store Dødelighed, der hjemsøgte de gifte Kvinder i Barselseng, og som man ganske vist ogsaa kan opvise en hel Del Paralleler til i Medicinalhistorien.

G. Bang har imidlertid ikke ladet sig nøje med disse foreløbige Undersøgelser, men har søgt at komme paa det rene med Dødelighedens Forløb gennem hele Livet. Han har ikke stillet sig tilfreds med de gammeldags upaalidelige Metoder, som man endnu den Dag i Dag kun altfor hyppig møder ved slige Undersøgelser (f. Ex. Beregning af den gennemsnitlige Alder ved Døden), men har paa rationel Maade undersøgt, hvor mange Mennesker der i hver Alder i en vis Tidsperiode efter hans Materiale have været udsat for Døden, og hvor mange Dødsfald der er fremgaaet mellem disse. Herpaa gaar den ikke ganske tydelige Forklaring Pag. 47 ud. De Resultater, han derved kommer til, kunne selvfølgelig ikke taale at kritiseres med Nutidens Maalestok; men i Sammenligning med de Dødelighedstavler, man har fra ældre Tid, have de fuldstændigt Krav paa Opmærksomhed. Gaar man tilbage til forrige Aarhundrede, finder man kun nogle faa brugbare Dødelighedstavler, fra det 17. Aarhundrede har man en enkelt, men om det 16. Aar-

hundrede har vor Viden hidtil været lig Nul. G. Bangs Dødelighedstavler for Medlemmer af den danske Adel over 20 Aar, i Tiden fra 1530 til 1579, er saaledes den eneste, man til Dato raader over fra hin Periode; ingen anden Dødelighedstavle spænder over et saa tidligt Tidsrum. Heri ser jeg Bogens Fortjeneste. Lykkes det ved senere Undersøgelser at finde andre Dødelighedstavler fra samme Periode, saa vil man efterhaanden kunne danne sig et Billede af hin Tids hygiejniske Forhold, og da vil ogsaa efterhaanden Betingelsen være opfyldt for at kunne løse den Opgave, Forfatteren har stillet sig. Men indtil da maa han nøjes med den Tilfredsstillelse at have bragt en stor Sten tilveje til en fremtidig Bygning. De Forsøg, han selv anstiller for at faa Sammenligningsmateriale fra andre Stænder, kunne kun gøre Fordring paa en aldeles foreløbig Værdi; men det er jo ikke utænkeligt, at man ved Kirkebøger og paa anden Maade kan skaffe sig et nogenlunde brugbart Materiale dertil. At Adelen efter disse Dødelighedstavler har været underkastet en stor Dødelighed, er sikkert nok; men den synes dog ikke at have været større end, at Adelen under iøvrigt gunstige Forhold maatte kunne formere sig ikke saa lidt, og i hvert Fald er det ikke sikkert, at Adelen har været behersket af en særlig Uddøelsens Lov. De Forsøg, Bang anstiller, for at vise dette ved at dele Iagttagelsestiden i Perioder, ere interessante nok, men da der altid maa klæbe en Del Usikkerhed ved Beregninger paa Grundlag af saa fjerntliggende Iagttagelser, tør man ikke, som Forfatteren gør det, betragte det som godtgjort, at Adelen Dødelighed

var i Tiltagen, og selv om dette var Tilfældet, kunde det samme jo gælde andre Samfundsklasser.

G. Bang søger ogsaa at komme paa det rene med Dødeligheden blandt gifte og ugifte Kvinder. Helt magter han ikke dette vanskelige Problem, paa Grund af Materialets Mangler; det har dog en vis Sandsynlighed for sig, at Datidens gifte Kvinder (Enker iberegnet) gennem hele Livet havde noget større Dødelighed end de ugifte, medens dette nu til Dags sædvanligvis kun gælder de yngre Aldersklasser.

Langt mere usikkert er Forfatterens Skøn over Børnedødeligheden, og særlig hans Undersøgelser over Dødeligheden i Ynglingeaaarene. Metoden er at undersøge, hvormange Børn der ere fødte og døde i Ægteskaber af en vis Varighed. Saadanne Beregninger kunne gennemføres nogenlunde trygt, naar Ægteskaberne have varet 10—15 Aar, men gaar man helt op til 35 Aars Varighed og mere, bliver Grunden mere og mere gyngende, og hvor bestikkende det Resultat end er, som han kommer til, at unge Adelsmænd i Tyverne vare særlig udsatte for Døden (hvad der ogsaa stemmer med Undersøgelser over det engelske Pairsskab) saa er det dog ikke tilstrækkelig funderet, til at man kan bygge noget derpaa.

Hvad Vielseshyppigheden angaar, maa Resultaterne i det Hele ogsaa modtages med Varsomhed. Det staar ganske vist fast, at mangfoldige Kvinder bleve bortgiftede i en meget ung Alder (forsaavidt de indtraadte i Ægteskab), hvad der vistnok kan forklare de store Børneflokke, som efter Bangs Under-

søgelse fandtes i mange Familier; ligeledes staar det fast, at Mændene ofte giftede sig temmelig sent. Derimod er det mindre sikkert, hvor stor Sandsynligheden var for at blive gift, og navnlig ere Undersøgelserne om Tilbøjeligheden til at indgaa Ægteskab blandt Enkemænd og Enker usikre; de Tal, der ere opstillede som Sandsynlighed for en Ungkarl, der gifter sig, for senere at indgaa nyt Ægteskab o.s.v., have ingen væsentlig Beviskraft, fordi det er givet, at Ægteskaberne gennemgaaende have længere Varighed nu, og Sammenligning med Nutiden bliver derfor illusorisk. Derimod bidrage selvfølgelig Oplysningerne om Vielsernes Fordeling paa Maaneder til vor Kundskab om hine Tider.

Vende vi os endelig til Fødslerne, er det for det første interessant at se de foran omtalte store Børneflokke. Sterilitetsprocenten stemmer ganske godt med Erfaringer fra England, medens den er noget mindre end iagttaget i Danmark i vore Dage. Hvormange Børn der iøvrigt gennemsnitlig faldt paa hvert Ægteskab, er derimod vanskeligt at vide. Datidens Personalhistorikere havde ubetinget mere Interesse for Voxne end for Børn. Derfor bliver ogsaa en Opførelse af Standens Afgang og Tilgang ved Dødsfald og Fødsler umuliggjort. Ikke heller kan jeg følge Forfatteren i hans Betragtninger over Forholdet mellem Antallet af fødte Drengene og Piger. Det vilde være grumme interessant, om det skulde vise sig, at hin Tids Adelsfruer fik flere Piger end Drengene, men den Omstændighed, at sikkert en stor Mængde Børn ere udeladte, fordi de ere døde i en spæd Alder (og formodentlig især Drengene, da disse ere

mest udsatte for Døden) vil alene være tilstrækkelig til at vække Mistanke.

Endnu skal jeg gøre et Par Bemærkninger om Forsøgene paa ad Omveje at komme til Klarhed over Datidens Adels Forfald. Det ligger nær at benytte Adelens numeriske Antal som Udgangspunkt. Det Forsøg, der anstilles i denne Retning, savner imidlertid allerede af den Grund Beviskraft, at den formentlige Aftagen i Antal kun vedrører Tiden fra 1655 til Nutiden, og denne Tid endda kun under Et. Og hvad Familiernes Uddøen angaar, saa har Forfatteren selv opgivet derud af at udlede nogen Slutning, selv om det figurerer paa Titelbladet. Saaledes som han definerer den, nemlig at der i en Generation ikke findes Sønner, som indlade sig i Ægteskabet, saa at den mandlige Linje uddør, er det nemlig en Selvfølge, at et vist Antal Familier efterhaanden maa svinde betydeligt ind. Nye Familier slippes ikke ind i Rammerne, og Antallet kan derfor kun aftage. Den franske Mathematiker Bienaimé beskæftigede sig for en 50 Aar siden med dette Problem, og kom paa Grundlag af en meget simpel Hypothese til det Resultat, at der af 100 Familier efter 11—1200 Aar kun vilde være 5 tilbage, selv om det samlede Antal Medlemmer var konstant. De enkelte Familier bleve med andre Ord talrigere, men til Gengæld blev der færre og færre af dem. Ved nogle Beregninger paa Grundlag af en Hypothese, der vistnok svarer noget mere til Virkeligheden, kom jeg ligeledes til en meget stærk Afgang. Følger man en Række af Familier fra Fader til Søn, vil man efter denne Hypothese finde, at i sjette Led er knap en

Tredjedel af Mandslinjerne bevarede. De indledende Betragtninger, som Forfatteren anstiller paa dette Omraade, for senere helt at opgive denne Undersøgelsesmethode, kunne virke uheldigt ved at friste Forskere, som raade over mindre statistisk Indsigt, til at søge Resultater ad denne Vej, som i Virkeligheden intet bevise.

Ogsaa paa et andet Punkt forlader Forfatteren hurtig Skansen. I sin Indledning peger han med Styrke paa den Indflydelse, Ægteskaber mellem Blodsbeslægtede maatte udøve. Det staar imidlertid paa Statistikens nuværende Standpunkt saare tvivlsomt, hvor stor denne Indflydelse er, og om den overhovedet vilde kunne mærkes i en Stand, hvis Antal maatte skrives med 4 Chiffre. Nærmest har man vel paavist Indflydelsen ved den større Hyppighed af abnorme Individuer, men af dem findes der jo overhovedet ikke saa overdrevent mange, og Forfatteren gør i alt Fald intet Forsøg paa at udrede dette. Det blev ogsaa under Disputatsen med Rette gjort gældende, at man i hine Tider med de slette Kommunikationsmidler utvivlsomt i mange Landsbyer vilde kunne finde langt flere Ægteskaber mellem Blodsbeslægtede.

Det vil ses af det udviklede, at der kan rejses mange Betænkeligheder mod Bogen og dens enkelte Resultater. En Bog kan imidlertid være meget forsigtig affattet, saa at man ikke er i Stand til at finde noget at udsætte, og dog kan det være en lidet lovende Bog. Der er andre Bøger, som ere lette at angribe, fordi de ere skrevne ungdommeligt og uforsigtigt, og som dog fortjene at bemærkes,

fordi de love noget for Fremtiden. Dertil hører Gustav Bangs Doktorafhandling, og det maa haabes, at han i Fremtiden maa finde Tid og Ro til at hæve en Del af de personalhistoriske Skatte, som findes rundt om i Arkiverne, for ud af dem at danne et Billede af svundne Tiders Befolkningsforhold.
